CEYHAN
MAKİNE İMALAT SEKTÖRÜ
KÜMELENMESİ

İŞ DESTEK HİZMETLERİ
(KÜMELENME FON VE DESTEKLERİ)

ÇUKUROVA KALKINMA AJANSI
Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi Mali Destek Programı
Ceyhan'da Kümelenme İle Makine sektöründe Üretim Altyapısının iyileştirilmesi Ve
AR-GE Kapasitesinin Arttırılması Projesi
TR62-14-ÜRÇEP/0006

Bu Proje CEYHAN TİCARET ODASI tarafından yürütülmektedir.

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler sonucunda, ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye akışı hızlanmış, küreselleşme sonucu coğrafi sınırlar adeta ortadan kalkmıştır. Küreselleşme konusu, değişik toplum kesimlerince değişik şekillerde algılanan bir olgudur. Hemen her alanda olduğu gibi, dış ticaret alanında da dünyada hızlı bir küreselleşme süreci yaşanmaktadır.

Küreselleşme; globalleşme, evrenselleşme anlamına gelmektedir. Dış ticaret alanında ise mal ve hizmet piyasaları ile fikri mülkiyet hakları konusunda sınırların kalkması ve bu alanların evrensel kurum ve kurallara kavuşturulmasıdır.

Küreselleşme sonucu artık tüm dünya tek pazar haline gelmiştir. Bütün ülkeler bu pazardan daha fazla pay alabilmek için kıyasıya rekabet içindedir. Artan rekabet ortamında, ülkemizin değişen dünya şartlarına uyum sağlaması dış ticarette istenilen yere gelmesiyle mümkün olacaktır. Çünkü dış ticaret, diğer işletmelerle rekabet edebilmek, başarıya ulaşmak ve uluslararası pazardan pay alabilmek için stratejik bir amaçtır.

Küreselleşme dünyada yaşayan milyarlarca insanla dış ticaret yapma imkânı sunmaktadır. Küreselleşmenin, pazar büyümesi anlamında ciddi imkânlar sunması bir gerçektir. İşletmeler, daha büyük ölçekte üretim yaparak ölçek ekonomisinden yararlanabilirler. Ancak, küreselleşmenin diğer yönü, tüm dünyada üretilen her türlü mal ve hizmetin Türkiye'ye rahatlıkla girebileceği bir ortamın oluşmasıdır. Bu durumda dış ticaretin hızla artması ve ithalatın ihracattan daha hızlı artması olgusu ile karşılaşılmaktadır. Dış ticaret açığının rekor boyutlara ulaştığı bir durumda ithalat yapmak için borçlanmak gerekmektedir.

Sonuçta, gerek kamu gerekse özel sektör borçluluk dengesi sürdürülemez boyutlara ulaşmakta, hızla büyüyen anapara ve faiz ödemeleri karşısında ekonominin finansal dengesi sarsılmakta, ekonomi küresel krizlere karşı daha duyarlı hale gelmektedir. Günümüzde ekonomilerin rekabet edebilme yetenekleri, uluslararası alanda ticari ilişkilerin en önemli belirleyicisi haline gelmiştir. Rekabetin artan önemi, ülkelerin geleneksel ticaret yaklaşımlarının değiştirilmesini gerektirmiş ve birçok ülke tarafından

başarı ile uygulanan kümelenme yaklaşımı ön plana çıkmıştır.

Türkiye'nin dış ticarette rekabet gücünü koruyabilmesi için rekabet stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu stratejilerden birisi de kümelenme stratejisidir.

Bu nedenle; bu çalışmada, dış ticaret ve dış ticarette rekabet gücünün ülke ekonomileri için öneminin ele alınmasından sonra Türkiye'nin kümelenme stratejisinin dış ticarette rekabet gücü açısından etkileri incelenmektedir. Türkiye'de mevcut kümelenme uygulamaları ve özellikle tarım alanında uygulanması gereken kümelenme yaklaşımları konusunda öneriler ortaya konulmaktadır.

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1

İÇİNDEKİLER.....2

KÜMELENME KAVRAMI.....3

KÜMELENMENİN FAYDALARI VE KÜMELERDE YER ALAN TEMEL UNSURLAR.....4

TÜRKİYE, AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR TARAFINDAN KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER.....5

TÜRKİYE'DE KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER.....5

ULUSLARARASI REKABETÇİLİĞİN GELİŞTİRİLMESİ DESTEĞİ-DTM.....5

İŞBİRLİĞİ GÜÇ BİRLİĞİ DESTEK PROGRAMI-KOSGEB.....5

TEMATİK PROJE DESTEK PROGRAMI-KOSGEB.....6

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI MALİ DESTEK PROGRAMI.....6

TÜBİTAK-İŞBAP DESTEKLEME PROGRAMI.....7

AB TARAFINDAN KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER.....8

AB KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIMLAR (IPA) BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK OPERASYONEL PROGRAMI.....8

YEDİNCİ ÇERÇEVE PROGRAMI (KAPASİTELER ÖZEL PROGRAMI).....9

AB REKABET EDEBİLİRLİK VE YENİLİK ÇERÇEVE PROGRAMI 2007-2013 (GİRİŞİMCİLİK VE YENİLİK PROGRAMI (EIP).....10

AVRUPA BÖLGESEL KALKINMA FONU-(ERDF).....12

ULUSLARARASI KURULUŞLAR TARAFINDAN KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER-UNIDO-BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SINAİ KALKINMA TEŞKİLATI.....13

SONUÇ VE ÖNERİLER.....14

KAYNAKÇA.....16

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

KÜMELENME KAVRAMI

Günümüzde bir ürünün girdilerden en son kullanıcılarla buluşmasına kadarki geçen süreç karmaşık bir üretim ve hizmetler zincirini kapsamaktadır. Değer zinciri adı verilen bu süreçteki her oyuncunun (girdi sağlayıcıları, üretim, pazarlama, araştırma geliştirme, finansman, altyapı hizmetleri vb.) verimliliği ve üretkenliği en son ürünün rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir. Küresel değer zincirinde yerel şirketlerin nasıl konumlandırılmaları gerekir; üniversiteler ve araştırma merkezleri gibi kurumlar rekabet gücüne nasıl katkıda bulunur ve hükümet, şirketlerin performansını nasıl arttırabilir gibi konulara kümelenme yaklaşımı yeni bir analiz çerçevesi sunabilmektedir. Bu bağlamda, kümelenme yaklaşımı hem birçok yatay politika alanına hem de şirketler arasındaki bağlantılara odaklı olduğundan, son yıllarda pek çok ülkedeki ulusal ve yerel kalkınma planları kümelenmeleri güçlendirmeye yönelik girişimleri ön plana çıkarmıştır.

Kümelenme, birbirlerine katma değer sağlayan üretim zinciri ile bağlı, karşılıklı bağımlı firmalar, bilgi üreten kurumlar, destekleyici kurumlar ve müşteriler tarafından oluşturulmuş ağ olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, kümelenme, belirli bir ekonomik faaliyet alanında, ortak yanları ve birbirini tamamlayıcı özellikleri ile birbirine bağlı şirketler ve bu şirketlerle ilişkili kuruluşları kapsamaktadır. Aynı üretim/hizmet alanında faaliyet gösteren ve birbirine rakip olan şirketlerin aynı kümelenme içinde yer almaları söz konusudur.

Kümelenmeler, derinliklerine ve özelliklerine göre farklılıklar gösterirler, ancak çoğunluğu son ürün ve hizmet üreticilerini, özelleşmiş girdi, parça, makine ve servis sağlayıcılarını, finansman kuruluşlarını ve kümelenmedeki faaliyet alanıyla ilgili meslek kuruluşlarını içerir. Müşteriler, tamamlayıcı ürün üreticileri, özelleşmiş altyapı sağlayıcıları, eğitim, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayıcı kamu yada diğer enstitüleri ve standart koyucu acenteler de bir kümelenmenin parçaları sayılabilir.

Dar tanımlanmış bir sektöre göre, çok daha fazla sayıda alanda faaliyet gösteren bu oyuncular, bir kümelenmenin dört temel unsurunu oluşturmaktadır. Kümelenmenin başarılı işleyişi bu dört unsurun her birinin kendi içindeki ve birbirleri arasındaki bağlantılarla doğrudan ilgilidir:

Faktör-girdi durumu (özelleşmiş girdiler, işgücü niteliği, sermaye, fiziki altyapı, bilgi altyapısı, bilim-teknoloji altyapısı, tedarikçiler, ara mallar, ham maddeler),

Talep durumu (sofistike ürünler ve çözümler talep eden müşteriler, tüketici haklarını koruyan düzenlemeler, başka yerlerdeki müşterilerin taleplerini önceden talep edebilen bir müşteri yapısı)

Şirket Stratejileri ve Rekabet Şartları (ilgili alanlarda yerel tedarikçilerin ve rakip şirketlerin etkin varlığı, birbirinden izole endüstriler yerine birbirleriyle güçlü bağlantıları olan şirketler)

- İlgili ve destekleyici endüstriler (önemli ortak faaliyetleri, teknolojileri, dağıtım kanallarını, müşteri ilişkilerini kullanan endüstriler)

Kümelenmelere Dayalı Politika Tasarımı

Kümelenme yaklaşımı ekonomi, rekabet gücü ve yenilikçiliğin kaynakları konusunda yeni bir düşünce biçimidir. Kümelenme yaklaşımını diğer yaklaşımlardan ayıran temel fark, şirketler ve endüstriler arasındaki teknoloji, işgücü, bilgi, müşteri ihtiyaçları, pazarlama gibi konulardaki bağlantıları kapsıyor olmasıdır. Bu tür bağlantılar verimliliğe ve yenilik yapabilme kapasitesine temel teşkil etmektedir.

Kümelenmeye dayalı sanayi politikalarının geçmişte uygulanmış olan politikalara oranla birçok avantajı olacaktır. Öncelikle şöyle bir saptamadan başlanabilir. Hem Türkiye'nin tecrübesi hem de uluslararası tecrübeler göstermiştir ki makro politikalar rekabet gücü için çok genel olurken, mikro seviyedeki müdahaleler ise çoğu zaman etkisiz olmakta ve kaynak israfına yol açmaktadır. Kümelenmeye dayalı politikalar makro ve mikronun ortasındadır ve özellikleri şöyle sıralanabilir:

Sanayi politikalarını ve bu alanda geliştirilecek faaliyetleri yeniden düzenler.

Sanayinin rekabet gücü konusunda, devletin, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin rollerini yeninden biçimler.

İş dünyası ve hükümet arasında yapıcı bir diyalog mekanizması yaratır.

Her büyüklükte firmayı bir araya getirir.

Genel sorunların ötesine giderek, rekabet gücünün önündeki dar boğazlara çözümler üretebilir.

Kümelenme tartışmalarında sadece sorunlara değil, fırsatlara da odaklanılmasını gerektirir.

Şirketlerin kendilerini bir kümelenmenin içinde konumlandırma gerekliliklerinin yanında, devletin de görevleri yeniden düşünülmelidir. Uygulanması gereken makroekonomik politikalara ek olarak, rekabet gücünü arttıracak olan, esas

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

olarak mikro düzeye etkinlikle inebilen, ancak inerken de kaynakları israf etmeyen politikalardır. Bu politikalar kümelenmeleri destekleyecek, onların ihtiyaçlarına yanıt verebilecek, önlerindeki fırsatları kullanmalarına imkân sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Şu noktalar unutulmamalıdır;

Politikalar salt yükselişteki kümelenmelere değil, tüm kümelenmelere odaklanmalıdır

Sanayi politikaları sıfırdan kümelenme yaratmaya değil, mevcut ve oluşmakta olan kümelenmeleri güçlendirmelidir

Yabancı yatırımlar çekilerek yeni kümelenmelerin tohumları atılabilir

Devletin kümelenme girişimlerindeki rolü sadece kolaylaştırıcı ve katılımcı olmalıdır. Başka ülkelerdeki kümelenme girişimlerindeki başarılar özel sektör-kamu sektörü ortaklığı ile elde edilmiştir.

Gelişmekte olan bir ekonominin karşı karşıya olduğu temel zorluk izole şirketlerden kümelenmelere yönelerek, kümelenmelerin içindeki faaliyetlerin niteliğini ve katma değerini arttırmaktır. Özellikle yabancı yatırım promosyonu konusunda kümelenme yaklaşımına büyük önem verilmeli ve ülkeye çekilecek yatırımlar kümelenmelerin seviyesini güçlendirecek veya yeni yükselebilecek kümelenmelere neden olacak nitelikte olmalıdır. Ülkeye giren yabancı şirketlerin yerel ekonomiyle bağlantılarını güçlendirecek düzenlemelere gidilmelidir.

Kümelenmeler coğrafi alanlarla sınırlı oldukları için, yerel karar alma kapasitesi gerektirmektedirler. Dolayısıyla kurulma aşamasında olan yerel kalkınma ajanslarının temel fonksiyonlarından biri kümelenme ve değer zinciri çalışmaları konularında girişimlerde bulunmak olmalıdır. Kümelenme ve değer zinciri analizleri yerel kalkınma ajanslarının koordinatörlüğünde, ancak özel sektör ağırlıklı olarak yürütülmelidir.

Son olarak, kümelenmeye dayalı bir girişim başlatırken unutulmaması gereken nokta, bu yaklaşımın her şeye ilaç olmadığıdır. Kümelenme yaklaşımı gelişmektedir ve üstündeki tartışmalar devam etmektedir. Kümelenmelerin tam olarak nasıl tanımlanması gerektiği, tam olarak hangi politikaların başarıya götürdüğü konuları halen tartışılmaktadır. Kümelenmeye dayalı politikaları benimseyen ülkelerin ve bölgelerin başarısını ölçmek için henüz erkendir. Şu noktada önemli olan bu tartışmalardan Türk sanayisi için gereken dersleri çıkarmak ve Türk sanayisinin mevcut durumu, riskleri ve fırsatları süzgecinden geçirerek uygulamaya dökmektir.

KÜMELENMENİN FAYDALARI VE KÜMELERDE YER ALAN TEMEL UNSURLAR

Kümelenme, yerel bir coğrafyada değer üretilmesine yönelik süreç olarak tanımlanabilir. Değer zinciri boyunca firmalar, üretimin belirli aşamalarında görev alırlar; destekleyici kuruluşlar da bu firmalara yardımcı olurlar. Firmaların ve destekleyici kurumların yerel düzeyde birbirlerine fiziksel olarak yakın olmaları ve üretim ilişkileri kapsamında bir araya gelmeleri, kümelenmenin oluşumunu şekillendirmektedir.

Kümelenme aktörlerinin birbirlerine mesafe bakımından yakın olmaları ulaştırma maliyetlerini ve işgücü bulma maliyetlerini azaltıcı etki yapmaktadır. Eğer aktörler kümelenme yapılanması içerisinde, kendi aralarında işbirlikleri ve rekabetçi ilişkiler oluşturabilirlerse, değer üretme sistemi tam olarak işlemektedir denilebilir. Kümelenme içerisinde oluşan bilgi, aktörler arasında yayılmaktadır. Bilginin yayılması ise kümelenme içerisindeki fırsatçı davranışların önüne geçtiği gibi aynı zamanda inovatif faaliyetlere de zemin hazırlamaktadır.

Kümelenme girişimleri, bölgelerin ekonomik kalkınma ve istihdam çabalarına yardımcı olur. Aynı zamanda mevcut olan sanayi faaliyetlerine yön verir. Güçlü iş kümeleri, bölgelere yabancı yatırım çekmede lider rolü üstlenir. Kendi endüstrilerinde lider oyuncu olan kümeler, ulusal ve uluslararası önemli oyuncular çekebilir. Aslında yabancı sermayeli şirketler, kümenin liderliğini arttırmada ve gelişimine katkıda bulunabilir.

Kümelenme hem iş hem de ekonomiye geniş yelpazede faydalar getirebilir. Uzmanlık düzeyinin arttırılmasıyla güçlenen sosyal ve diğer gayri resmi bağlantılar, yeni fikirler ve yeni işletmelerin kurulmasına yol açabilir.

Kümelenme oluşumları çerçevesinde şu avantajların oluşması beklenmektedir:

- Kümelemeyle birlikte firmaların belirli bir coğrafyada toplanmaları; firmaların üretim ve pazarlama alanlarındaki maliyetlerini azaltıcı etki yapması söz konusudur.
- Kümelenme, firmaların sadece belirli alanlarda faaliyet göstermelerini sağlamaktadır. Bir firmanın birçok alanda faaliyet yapmasına gerek kalmayabilmektedir. Bu durum firmaların yeni teknolojilere uyum sağlayabilmesini de kolaylaştırmaktadır.
- Firmaların kümelenme yapılanması çerçevesinde bir araya gelmeleri, firmalara karşılıklı işbirlikleri yapmalarını sağlayıcı fırsatlar sunmaktadır.
- Kümelenmeler beraberlerinde, yeni endüstri kümelenmelerinin oluşumu konusunda öncülük edebilmektedirler.

Küme tanımlarından hareketle kümelerin merkezinde bulunan aktörlerin firmalar olduğu açıkça görülmektedir. Ancak, kümelenme yaklaşımının doğasında yer alan işbirliği, etkileşim ve ağ yapılanması çok aktörlü bir oluşum gerektirmekte ve sadece firmaların olduğu bir yapı küme için yeterli görülmemektedir. Bu itibarla, kümelenmeler bir bölgenin rekabet avantajını artırmaya katkıda bulunacak temel aktörler olan kamu kurumlarını, eğitim ve öğretim kurumlarını (meslek okulları, üniversiteler) ve mali kurumları da içermektedir. Bu aktörlerin yanında, küme oluşumlarında yer alan bir diğer önemli aktör işbirliğini sağlayan meslek kuruluşları (odalar, birlikler, kooperatifler) gibi

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

yapılardır.
Müşteriler de kümelenmelerde yer alan bir diğer aktör olarak değerlendirilebilir. Kümelenmelerde kamu kurumları genel olarak aktörleri teşvik edici ve yönlendirici rol üstlenmektedir. Eğitim kurumları, üniversiteler ve araştırma enstitülerine yakınlık ve bunlarla işbirliğinin geliştirilmesi ise hem yeni teknolojilerin geliştirilmesi hem de işgücü havuzuna ihtiyaçlar doğrultusunda nitelik kazandırılması yönlerinden önem taşımaktadır.

TÜRKİYE, AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR TARAFINDAN KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER

TÜRKİYE'DE KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER

Kümelenmenin Türkiye'nin Sanayi Politikasındaki yeri sağlamlaştıkça Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), KOSGEB, Bölgesel Kalkınma Ajansları gibi kurumlar tarafından bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına, rekabet gücü yüksek işletmelerin oluşmasına ve dolayısıyla bölge ekonomilerinin güçlendirilmesine katkı sağlaması amacıyla projeler yürütülmeye ve destekler sunulmaya başlanmıştır.

Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Desteği-DTM

DTM tarafından 2010 yılı sonunda yayınlanan Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin desteklenmesi Hakkında Tebliğ ile işletme topluluklarına daha önce sunulmayan tarzda bir destek sunulmaktadır. Daha önce Türkiye'nin Kümelenme Politikasının Belirlenmesi 'ne yönelik büyük bir proje yürüten ve bu konuda bölgesel kümelerce kullanılabilecek know-how'ı ilk kez üreten DTM, mali destek programıyla da ülkemizde rekabet gücü yüksek sektörlerin kümelenerek uluslar arası rekabete hazırlanmasını teşvik etmektedir. Türkiye'de sınai ve/veya ticari faaliyette bulunan veya yazılım sektöründe faaliyet gösteren şirketler ile Türkiye İhracatçılar Meclisi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İhracatçı Birlikleri, İl Ticaret ve/veya Sanayi Odaları, Organize Sanayi Bölgeleri, Endüstri Bölgeleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Sektörel Üretici Dernekleri, Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDŞ) ile imalatçıların kurduğu dernek, birlik ve kooperatiflere bu şirketlerin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık giderleri ile İşbirliği Kuruluşlarının Müsteşarlıkça uygun görülen proje bazlı giderlerini Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) karşılamaktır. DTM'ye yapılan başvuruların farklı faaliyet türlerine göre destek oranları ve üst limitleri de şöyledir Ekonomi Bakanlığı:

- Eğitim ve/veya danışmanlık faaliyet giderleri ile organizasyona yönelik faaliyet giderleri en fazla %75 ve üst limit 400.000 ABD Doları.
- Yurt dışı pazarlama programları (ortak pazar araştırmaları, Pazar ziyaretleri, küme tanıtım faaliyetleri, ticaret heyetleri, yurtdışı fuar ziyaretleri, eşleştirme vb. diğer organizasyonlar) kapsamında gerçekleştirilecek her bir faaliyet. En fazla %75 ve üst limit 150.000 ABD Doları.
- Alım heyeti programları için her bir alım heyeti faaliyeti. En fazla %75 ve üst limit 100.000 ABD Doları.
- Bireysel danışmanlık programı kapsamında danışmanlık hizmetlerine ilişkin giderler (ortak değildir, firmalar bireysel yararlanabileceklerdir). En fazla %70 ve üst limit 50.000 ABD Doları.

İşbirliği Güç Birliği Destek Programı-KOSGEB

İşletmelerin küçük ve orta ölçekte olmaları çoğu zaman büyümeleri için gerekli finansman ve bilgiye ulaşımında engel olabilmektedir. Bu nedenle KOSGEB tarafından 2010 yılında çıkarılan bu destek programı ile işletmelerin en az 5 işletme ile kümelenerek yeni bir işletme oluşturmalarını dolayısıyla daha önce alamadığı bir laboratuarı, CNC tezgâhını ve herhangi bir makine ve ekipmanı daha rahat temin edebilmelerini ve rekabet güçlerini artırabilmelerini sağlamak amacıyla verilen bir destektir.
Programın Amacı ve Gerekçesi:
KOBİ'lerin işbirliği-güç birliği anlayışında bir araya gelerek "Ortak Sorunlara Ortak Çözümler" üretilmesi,

- KOBİ'lerin tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümünde zorlandıkları birçok soruna çözüm bulunması,
- KOBİ'lerin bir araya gelerek kapasite ve rekabet gücü yüksek işletmelere dönüşmesi,
- Ölçek ekonomisinden yararlanılarak kaynak tasarrufu sağlanması,
- KOBİ'ler arasında ortaklık ve işbirliği kültürünün geliştirilmesi.

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

- İşbirliği - Güç Birliği Ortaklık Modelleri:
- Proje ortağı işletmelerin mevcudiyetlerini koruyarak kurulacak olan işletici kuruluşa ortak olmaları,
- Proje ortağı işletmelerin bir kısmının ya da tamamının kendilerini feshederek kurulacak işletici kuruluşa ortak olmaları,
- Proje ortağı işletmelerin bir kısmının kendilerini feshederek ortaklardan birinin bünyesinde birleşmesi,
- Her bir ortaklık modelinde en az 5 işletmenin bir araya gelmesi şartı aranır.

Desteklenecek Proje Konuları:

- Hammadde, ara mamul, mamul, lojistik ve diğer hizmetleri daha hızlı ve ucuz temin edebilmeleri amacıyla ortak tedarik,
- Müşteri istekleri ve pazarın talebi doğrultusunda ürün ve hizmet geliştirmeleri, ürettikleri ürün ve hizmetleri yeni pazarlara sunmaları amacıyla ortak tasarım, Ürün ve hizmet kalitelerini yükseltmek ulusal ve uluslararası Pazar paylarını artırmak, marka imajı oluşturmak, uluslar arası pazarın ihtiyaçlarına cevap vermeleri amacıyla ortak pazarlama,
- Ürün ve hizmet standartlarını geliştirmeleri amacıyla ortak laboratuvar,
- Üretim ve hizmet kapasitelerini, çeşitlerini, verimliliğini ve kalitelerini artırmak amacıyla ortak imalat ve hizmet sunumu konularında sunacakları projeler desteklenir.

Program ve Proje Limitleri:

- Proje Süresi 6-24 ay (+ 12 ay)
- Destek Üst Limiti 250.000 TL (Geri Ödemesiz), 500.000 TL (Geri Ödemeli)
- Destek Oranı 1. ve 2. Bölge için %50 3. ve 4. Bölge için %60

Tematik Proje Destek Programı-KOSGEB

Çağrı Esaslı Tematik Program ve Meslek Kuruluşu Proje Destek Programı olmak üzere 2 alt programdan oluşmaktadır.

KOBİ'lerin kendi işletmelerini geliştirmeleri ve Meslek Kuruluşları tarafından küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi amacıyla daha fazla proje hazırlamalarının teşvik edilmesi, Makro strateji dokümanlarında işaret edilen öncelikler dikkate alınarak belirlenen tematik alanlarda bölgesel ve sektörel ihtiyaçların karşılanması, KOBİ'lerin uluslararası mevzuat ve önceliklere uyumunun sağlanması ve Rekabet güçlerinin artırılması amacıyla desteklenmektedir.

Çağrı Esaslı Tematik Program çerçevesinde aşağıda belirtilen proje giderleri geri ödemesiz olarak desteklenir. Personel net ücretleri (asgari geçim indirimi hariç), seyahat giderleri, yeni makine-ekipman, yazılım ve donanım alımı veya kiralanması giderleri (taşıt aracı satın alımı ve/veya kiralanması hariç), sarf malzemesi giderleri, hizmet alım giderleri, genel idari giderler. Meslek Kuruluşu Proje Destek Programı Desteklenecek Proje Konuları:

Meslek Kuruluşu tarafından, proje sonuçlarından yararlanabilecek işletme sayısının büyüklüğü, ilin ve/veya bölgenin öncelikli geçim kaynakları, yeni girişimci potansiyeli gibi hususlar gözetilerek, bölgede oluşturulacak istihdam ve pazara giriş imkânlarının sunulması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, çevre ve enerji verimliliği, iş güvenliği, teknik mevzuat vb. konularda işletmelerin ve/veya
girişimciliğin geliştirilmesi için hazırlanmış projeler desteklenir.

Tematik Proje Destek Programı Destek Unsurları:

Destek Üst Limiti: Geri Ödemesiz limit Proje Teklif çağrısında belirlenir, geri ödemeli ise 150.000 TL'dir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları Mali Destek Programı

2006 yılında yürürlüğe giren "5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Kalkınma Ajansları, önümüzdeki dönemde ülkemizde bölgesel gelişme alanında gerçekleştirilecek uygulamaların baş aktörleri haline gelmiştir. Bu Kanun ile ajansların kuruluş amaçları "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakları yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak" olarak ortaya konmuştur. Ajanslar, içinde bulundukları bölgenin uzmanlaşabileceği sektörler ve önceliklerin belirlenmesinde, bölgenin hâlihazırdaki yerel potansiyelin harekete geçirilmesinde bölgedeki yerel yönetimler, kamu kuruluşları, sivil toplum ve özel sektörün aktif katılımını sağlayarak bölge plan ve programlarının uygulama sürecinde etkinliği artıracaktır. Böylece bölgelerin rekabetçi üstünlüklerinin tespit edilerek güçlendirilmesinde mahalli idarelerin, diğer kamu kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün mevcut kaynakları ile çözüme kavuşturamayacakları ortak sorunlarının çözülmesinde katalizör görevi üstleneceklerdir. Bu kapsamda, kalkınma ajanslarının temel görevlerinden bazıları şunlardır:

Kalkınma ajanslarının temel görevlerinden birisi, KOBİ'lere ve girişimcilere üretim, yönetim, tanıtım, pazarlama gibi muhtelif konularda destek vermek olacaktır.

Bölgelerin kendi potansiyellerinin ön plana çıktığı günümüzde KOBİ'lere yönelik desteklerin de bölgesel düzeyde koordinasyonu önem kazanmıştır. Bu çerçevede, ajanslar; Ar-Ge ve yenilikçilik, kalite standartları, danışmanlık gibi konularda farklı alanlarda faaliyet gösteren KOBİ'lere destek sağlayacaktır. Bu destekler doğrudan hibe şeklinde ya da ajansların oluşturulmasında aktif rol alacakları çeşitli finansman modelleriyle olabilecektir. Ajanslar KOBİ'lerin desteklenmesi için farklı kaynakların tanıtımının yapılması şeklinde kolaylaştırıcı rol de üstlenecektir. Ajansların kümelenmeye sağlayabilecekleri desteklerden bahsetmeden önce bölgesel ekonomilerde rekabet gücü yüksek olan ve sağlanacak desteklerle azami faydanın elde edileceği alanların tespit edilerek bu yönde stratejiler geliştirmenin önemini tekrar hatırlatmakta yarar görülmektedir. Kümelenme çalışmalarında kamu-özel sektör diyalog mekanizmalarına önemli roller düşmektedir. Bu noktada kalkınma ajansları KOBİ'lere yönelik verecekleri desteklerin yanı sıra bölgesel düzeyde kümelenme analizlerinin yapılması, bölgeye uygun kümelenme stratejilerinin geliştirilmesi, kümelenme aktörleri arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, kümelenme stratejilerinin uygulanması gibi konularda önemli faaliyetler yürütecektir. Ülkemizde hemen her bölgede faaliyette olan Kalkınma Ajansları, Mali Destek Programı veya benzer başlık altında kümelenme projelerine geri ödemesiz olmak üzere belli oranlarda destekler sağlamaktadırlar.

TÜBİTAK-İŞBAP Destekleme Programı

Programın amacı ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş, birim ve gruplar arasında temel bilimler, mühendislik, sağlık bilimleri, sosyal bilimler ve ilgili teknoloji dallarında, özellikle ülkemizin bilim ve teknoloji öngörüleri doğrultusunda gelişmesini sağlamak üzere, ilgili taraflar arasında işbirliğini oluşturmak, artırmak ve bunların somut çıktılara yönelecek şekilde gelişmesini sağlamak üzere önerilecek işbirliği ağlarının ve platformların kurulmasını desteklemektir.

Bu ağların/platformların;

- Önerilen alanda ulusal ve uluslar arası düzeyde, bilimsel ve teknolojik gelişim sağlamak üzere politikaların geliştirilmesi ve yol haritaları oluşturulması,
- Ülkemizin uluslar arası alanda bilim ve teknolojide görünürlüğünün ve işbirliklerinin artırılması,
- Ulusal ve uluslar arası bilgi birikimini paylaşarak verilen/alınan desteklerin doğru ve verimli kullanılmasının sağlanması, var olan olanakların birleştirmesi, paylaşım için yeni mekanizmaların geliştirilmesi ve dolaşımı arttırarak paylaşımın ve bilginin yayılmasının etkin hale getirilmesi,
- Ulusal ve uluslar arası projeler oluşturulmasının ve bunlardan alınacak destekler ile ilgili konuda ülkemizde ortak kullanılacak fiziksel altyapının oluşmasının ve gelişmesinin sağlanması; yetişmiş insan gücünün kritik kitle üzerine çıkması için gerekli eğitim faaliyetlerinin oluşturulmasının ve uygulanmasının desteklenmesi; birikmiş/birikecek bilimsel bilginin teknolojiye transferi için gerekli yönlendirmelerin ve somut eylemlerin yapılmasının sağlanması,
- Kurulacak işbirlikleri ile ülkemizin uluslar arası rekabet gücünün artmasına katkı sağlanması konularında katkıda bulunmaları beklenmektedir.

Kimler Başvurabilir, Başvuru Dönemi, Başvuru Yeri ve Şekli:

- Sanayi ve iş dünyasından kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları ile bunların oluşturduğu konsorsiyumlar başvuruda bulunabilir. Başvurularda herhangi bir zaman kısıtlaması yoktur. TÜBİTAK Araştırma Destek Programları Başkanlığı'na kargo veya posta yolu başvuru yapılabilir.
- Proje süresi en fazla 36 ay olabilir. Destek üst limiti yıllık 250.000 TL'dir.
- Destek Türü: Toplantı organizasyon, seyahat ve konaklama giderleri, büro, makine ve teçhizat, bilgi yayma ile ilgili giderler, web sayfaları, veri bankaları ve sanal laboratuvarlar kurmak için gerekli harcamalar (donanım, yazılım ve diğer), fikri ve sınai hizmetler ile danışmanlık ücretleri.

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca Verilecek Olan Küme Destek Programı:

Bakanlık tarafından 2012 ilk çeyreğinde yapılan açıklamaya göre ilk aşamada 10 adet kümeye toplam 25 milyon TL'lik bir desteğin verileceği belirtilmiştir. Kümeler ölçeğinde herhangi bir yatırım için gerekli olan bütün girdilerin (işgücü, hammadde, altyapı, sermaye vb.) iyileştirilmesine yönelik faaliyetler destekleneceği bildirilmiş olup en kısa zamanda detaylarının netleştirileceği belirtilmiştir.

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

AB TARAFINDAN KÜMELENME FAALİYETLERİNE VERİLEN DESTEKLER

AB KATILIM ÖNCESİ MALİ YARDIMLAR (IPA) BÖLGESEL REKABET EDEBİLİRLİK OPERASYONEL PROGRAMI

IPA, Avrupa Birliği'nin 2007–2013 dönemi için aday (Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya) ve potansiyel aday (Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova) ülkelere sağladığı tüm katılım öncesi mali yardımları tek bir çerçevede topladığı programın adıdır.

2007–2013 döneminde uygulamada olacak Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı-IPA'nın getirdiği en önemli değişiklik mali yardımların faydalanıcı ülkeler tarafından hazırlanacak programlar çerçevesinde belirlenen öncelik ve faaliyet alanlarına yönelik kullandırılacak olmasıdır. Bu kapsamda, Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı, Çevre ve Orman Bakanlığınca Çevre Operasyonel Programı, Ulaştırma Bakanlığınca Ulaştırma Operasyonel Programı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından da Kırsal Kalkınma Operasyonel Programı hazırlanmış bulunmaktadır. Avrupa Birliği tarafından sağlanacak mali yardımlar bu programlarda belirlenen öncelik ve faaliyet alanlarına yönelik kullandırılacaktır.

Yardımdan kişi bası milli gelir seviyesi ülke ortalamasının % 75'inin altında kalan bölgelerimiz yararlanabilecektir. Bu yaklaşım çerçevesinde, aşağıda verilen 12 Düzey II Bölgemiz (43 il) Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında sunulan yardımdan yararlanabilecektir. (Şekil 4.11. BROP Kapsamında Desteklenen Bölgeler):

TR-A1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)
TR-A2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)
TR-B1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)
TR-B2 (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van)
TR-C1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)
TR-C2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)
TR-C3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)
TR–63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)
TR–72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)
TR–82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)
TR–83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)
TR–90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon)

Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında sunulan yardımdan kişi bası milli gelir seviyesi ülke ortalamasının % 75'inin altında kalan tüm bölgelerimizin (12 Düzey II Bölgesi) yararlanabilmesine karsın, uygulamada, bu bölgelerimiz içerisinden belirlenen ve Cazibe Merkezi olarak adlandırılan 15 İl Merkezine ağırlık verilecektir. 15 Cazibe Merkezi şunlardır: Kahramanmaraş,

Gaziantep, Samsun, Diyarbakır, Kastamonu, Şanlıurfa, Malatya, Erzurum, Elazığ, Batman, Trabzon, Van, Kayseri, Kars. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında kimler yararlanıcı olabilir :

- Kamu Kurumları ve Birlikleri, Belediyeler, Üniversiteler,
- Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), Küçük Sanayi Siteleri (KSS), Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) ve Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER) Yönetimleri,
- Ulusal ve Bölgesel Sanayi ve Ticaret Odaları, Sektörel birlikler, dernekler, vakıflar ve kooperatifler, bilimsel kuruluş ve araştırma merkezleri,
- Kar amacı gütmeyen organizasyonlar, Kalkınma Ajansları, Hizmet ve Kalkınma Birlikleri, kredi garanti, mikro kredi ve öz finansman fonları
- Sanayi ağları ve kümelenmeler, İşletmeleri temsil eden kuruluşlar. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında yapılan yardımın amacı Avrupa Birliği ekonomisine yakınsamasını teminen Türk ekonomisinin rekabet edebilirliğinin arttırılması ve bölgesel sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılmasıdır. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kaynaklarını, programın etkisinin ve katkısının en yüksek düzeyde olacağı belirli sayıdaki sektör, bölge ve önceliklere yoğunlaştırmaktadır. Program, sektörel olarak imalat sanayi ve turizm sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmeler, bilgi toplumu, araştırma-geliştirme ve inovasyona yoğunlaşacaktır. Diğer taraftan program coğrafi olarak kişi basına düsen milli geliri Türkiye ortalamasının % 75'inin altında kalan bölgelere odaklanmaktadır. IPA kapsamında KOBİ'lerin ne tür faaliyetlerine destek sağlanacak:

KOBİ'lerin ortak kullanımına yönelik laboratuarlar, atölyeler, tasarım merkezleri, makine, laboratuvar cihazları ve test ekipmanları, ICT ve ofis ekipmanları (ekipman ve yazılım dahil), imalat ve depolama tesisleri, işleme ve paketleme tesisleri, sosyal tesisler ve eğitim tesisleri kurulması (altyapı), iyileştirilmesi ve tefrişatı (ekipman).

- OSB'ler KSS' ler, sanayi ve ticaret odaları, birlikler ve benzeri mekânlarda tek durak ofisleri, bilgi ve

danışmanlık ofislerinin kurulması, iyileştirilmesi ve tefrişatı.

- İŞGEM' ler ve benzeri iş destek merkezleri ve ajanslarının kurulması, iyileştirilmesi ve tefrişatı. Ortak ticari kullanıma yönelik lojistik merkezlerinin sanayi alanlarının içerisi veya çevresi ile havaalanlarının, limanların, ana ulaşım akslarının, vb. çevresinde kurulması.
- Girişimcilik bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve öğretim tesislerinin kurulması.
- Kredi garanti fonları, mikro kredi fonları, çekirdek ve start-up (kuruluş aşamasındaki işletmeler), risk sermayesi fonları dahil olmak üzere sermaye tedariki fonları ve diğer finansman araçlarının gerektiğinde kurulması ve/veya sermaye desteği yapılması.
- TGB'ler, TEKMER'ler, üniversiteler ve benzeri alanlarda tek durak ofisleri, bilgi ve danışmanlık ofisleri, patent ofisleri ve diğer uygun ortak hizmet yapılarının oluşturulması
- Turizm alanlarının canlandırılma ve peyzaj ve diğer altyapı destekleri ile iyileştirilmesi.
- Turizm bilgi tesisleri ve merkezlerinin kurulması ve tefrişatı
- Basta yeni kurulan işletmeler olmak üzere işletmelere yatırım projelerinin geliştirilmesi, is ve yatırım planlarının hazırlanması vb. gibi alanlarda temel bilgi ve danışmanlık desteği sağlanması.
- Mevcut ve potansiyel kümelenmeler, ağ oluşumları, Sektörel dernekler ve benzeri işbirliği mekanizmalarının ortak faaliyet ve yatırımlarının finansmanına yönelik doğrudan destekler. Dolayısıyla kümelenme faaliyetlerine yönelik destekler öncelikli alanlar içerisinde yer alıp, Kamu kurumları, Üniversiteler, Dernekler, STK'lar vb. yukarıda belirtilen yapılanmalar aracılığı ile kümelenme faaliyetleri için destek alınabilmektedir. Hatta kümelenme kapsamında İl Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ve KOSGEB ortaklığında Kahramanmaraş Biber Kümesi ve Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası ve KOSGEB ortaklığında Kahramanmaraş Tekstil Kümesi projeleri onaylanmış olup proje detaylandırılmaktadır.

Yedinci Çerçeve Programı (Kapasiteler Özel Programı)

Kapasiteler Özel Programı dahilinde Avrupa genelinde araştırma ve inovasyon yeteneklerinin geliştirilmesi ve en uygun kullanımı hedeflenmektedir.

Kapasiteler Özel Programı kapsamında, araştırma altyapılarının geliştirilmesi ve en uygun kullanımının sağlanması, Avrupa genelindeki araştırma potansiyelinin değerlendirilmesi, KOBİ'ler yararına olan araştırmaların teşviki, toplumun ve bilimin birbirine yakınlaştırılması, uluslararası bilim ve teknoloji işbirliklerinin oluşturulması ve bilgi bölgelerinin geliştirilmesi gibi hususların desteklenmesi planlanmaktadır. Komisyonun 4,217 milyar € tutarında bütçe ayırmayı öngördüğü bu özel program, önceki çerçeve programlarındaki faaliyetlerin desteklenmesi, devamlılığının sağlanmasına yönelik hazırlanmıştır ve dahilindeki araştırma ve yenilik alanları aşağıdaki gibidir:

- Araştırma Altyapıları
- KOBİ Yararına Araştırmalar
- Bilgi Bölgeleri
- Araştırma Potansiyeli
- Toplumda Bilim
- Araştırma Politikalarının Gelişimi
- Uluslararası İşbirliği Faaliyetleri

Araştırmaların etik, sosyal, yasal, geniş kültürel yönleri ve uygulamaları; bilimsel ve teknolojik araştırmaların sosyo-ekonomik etkileri Kapasiteler Özel Programı dahilinde gerçekleştirilmesi öngörülen diğer aktiviteler oluşturmaktadır. Kapasiteler Özel Programında aşağıdaki hususların sağlanması suretiyle Avrupa genelinde araştırma ve inovasyon yeteneğinin geliştirilerek etkin kullanımı planlanmaktadır:

- Araştırma altyapılarının gelişim ve kullanımının en etkin hale getirilmesi, KOBİ'lerin inovasyon ve araştırmadan yararlanma kapasitelerinin güçlendirilmesi,
- Bölgesel araştırma yürüten kesimlerin gelişiminin desteklenmesi,
- AB araştırma potansiyelinin ortaya çıkarılması. 7.ÇP Kapasiteler Özel Programı, Avrupa Araştırma Alanının zayıf öğelerinin güçlendirilmesi, böylelikle Avrupa araştırma potansiyelinden azami düzeyde faydalanılabilmesi ilkesine dayanmaktadır. Bunun gerçekleştirilmesine yönelik eylemleri belirleyen sosyo-ekonomik etkenler ise şunlardır:
- AB'nin genişleme süreci ve sonuçları
- Avrupa'nın değişik bölgelerinin Ar-Ge altyapıları arasında gelişmişlik farkı bulunması
- KOBİ'lerin inovasyon, araştırma ve geliştirme alanında desteğe ihtiyaç duymaları

- Uluslararası işbirliği gereksinimi
- Toplumun bilim konularına ilgisizliği

Bu alandaki faaliyetlerle AB politikalarının geliştirilmesine destek olunması ve İşbirliği Özel Programının eşgüdüm aktivitelerini tamamlayıcı rol üstlenilmesi de hedeflenmektedir. Bu çerçevede şu hususlar planlanmaktadır:

- Avrupa bilim sisteminin iyileştirilmesi
- Sanayi stratejilerinin ve araştırmayla ilgili kamu politikalarının değerlendirilmesi
- Araştırma politikalarının eşgüdümü
- Ayrıca 7. Çerçeve Programında farklı başlıklarda da ortaklıklar vesilesiyle kümelenme projeleri desteklenmektedir.

AB Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programı 2007-2013 (Girişimcilik ve Yenilik Programı (EIP)

Rekabet ve Yenilikçilik Çerçeve Programı'nın (CIP) birinci alt bileşeni olan Girişimcilik ve Yenilik Programı (EIP) Avrupa Birliği genelinde yenilikçiliğe ve KOBİ'lere destek vermeyi amaçlamaktadır.

2007-2013 dönemi boyunca 2,17 milyar Avro bütçe ile uygulanacak olan EIP programı küresel gelişmeler dikkate alınarak ülkemiz ekonomisinde KOBİ'lerin yüksek katma değer yaratmasını temin edebilecek araçları bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu araçlar Mali araçlar, KOBİ destek ağları, İnovasyon projeleri, KOBİ'lere yönelik politika tedbirleri ve projeler adları altında dört grupta toplanmaktadır.

Mali Araçlar

2007-2013 dönemi için ayrılan 1,1 milyar Avro tutarındaki toplam bütçesi ile EIP çerçevesindeki mali araçlar, erken dönem çekirdek, kuruluş, büyüme ve iş transferi gibi yaşam döngülerinin farklı aşamalarında bulunan şirketleri hedeflemekte olup, KOBİ'lerin teknoloji geliştirme, inovasyon, teknoloji transferi ve sınır ötesi ticari faaliyetlerinin genişletilmesi konularındaki yatırımlarını desteklemektedir. Bu araçlar ve eylemler farklı üye ülkelerdeki finans kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde çalışan Avrupa Yatırım Fonu'nun yönetimindedir. Bu bağlamda, EIP'nin KOBİ'lere yönelik 3 adet mali aracı bulunmaktadır. Mali araçlardan birincisi, Yüksek Büyüme Potansiyelli ve Yenilikçi KOBİ'lere Finansman Desteği (GIF)'dir. Erken dönem çekirdek, kuruluş aşamalarında veya KOBİ'lerin büyüme ve genişleme dönemlerinde risk sermayesi kuruluşları aracılığı ile KOBİ'lere destek sağlamaktadır. Girişim Sermayesi Desteğinde, Avrupa Yatırım Fonu (AYF) kendi kriterlerine göre sözleşme imzaladığı Risk Sermayesi Fonu'na yatırım yapmakta, bu fonlar ise daha sonra KOBİ'lere girişim sermayesi yatırımı yapmaktadır. EIP'nin ikinci mali aracı ise KOBİ Teminat Desteği (SME Guarantee Facility-SMEG)'dir. Söz konusu teminat desteği finansal kuruluşlar aracılığıyla kullandırılmaktadır.

<u>Avrupa İşletmeler Ağı (Enterprise Europe Network- EEN)</u>

Kendisinden önce gelen ve uzun yıllardır uygulanmış olan iki ağın (Avrupa Bilgi Merkezleri ve Yenilik Aktarım Merkezleri) tecrübeleri üzerine inşa edilen Avrupa İşletmeler Ağı, Avrupa ve ötesindeki KOBİ'lerin inovasyon ve iş gereksinimlerinin tek elden karşılanması amacıyla oluşturulmuş bir iş destek ağıdır. Bu ağ, KOBİ'leri daha rekabetçi hale getirmeye yönelik olarak tasarlanmış nitelikli iş ve inovasyon destek hizmetlerini ücretsiz olarak KOBİ'lere ulaştırmaktadır. Bu ağ iş desteği alanında kapasiteleri kanıtlanmış olan ve KOBİ'ler ile güçlü bağları ve bu konuda uzmanlıkları bulunmaları sebebiyle bu ağa seçilmiş, yüksek düzeyde uzmanlık sahibi kuruluşlardan oluşmaktır. Ülkemizde bu ağa ortak başlıca kuruluşlar arasında KOSGEB, Ticaret Odaları, İnovasyon Ajansları, Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Üniversitelerin Teknoloji Merkezleri yer almaktadır. Ağ, EIP Programı ile finanse edilmekte olup, Topluluk bütçesinden 2007-2013 dönemi için toplam 320 milyon Avro katkı sağlanmaktadır. İş alanında işbirliğini, KOBİ'lerin uluslararası alanlara açılımlarını, Topluluk finansman olanakları konusunda bilinçlendirmeyi, teknik işbirliğini, teknoloji transferini ve yenilikçi teknolojileri teşvik eden KOBİ'lerin yenilikçilik ve iş ihtiyaçları için aradıkları her konuda yardım ve desteği bulabilecekleri; bir "tek durak ofisidir".

Bu uygulamanın KOBİ'lere sağladığı faydalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- AB mevzuatı ve AB düzeyindeki standartlar ve önemli politikalar hakkında bilgi edinmek;
- Finansman olanakları ve AB programları hakkında rehberlik almak;
- FP7 başta olmak üzere yürütülen AB araştırma programlarına erişim olanağına sahip olmak;
- Tek pazar dâhilinde ve üçüncü ülkeler ile iş alanındaki işbirliği olanakları hakkında bilgi edinmek;
- Gelişmiş teknoloji transfer hizmetleri, uluslararası teknoloji işbirliği ve aracılık hizmetleri kanalıyla, inovasyon alanında kapsamlı destek edinmek;

Ağ ayrıca, Avrupa'daki KOBİ'lerin karar alma sürecinin daha en başından itibaren seslerini duyurabilmelerini sağlamaktadır. Bunun için özel olarak tasarlanmış geri bildirim aracı sayesinde KOBİ'ler, mevcut ve olması öngörülen AB mevzuat ve programlarına kendi tecrübelerini aktarabilmektedirler.

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

Avrupa İşletmeler Ağı, 27 AB üyesi ülke ile Avrupa Ekonomik Alanına dâhil olan ülkeler (İzlanda ve Norveç gibi), aday ülkeler (Hırvatistan, Makedonya, Türkiye olmak üzere), İsviçre ve (kısmen) Çin, Rusya ve ABD gibi diğer üçüncü ülkeler de dâhil olmak üzere 48 ülkede faaliyet göstermektedir.

İnovasyon Projeleri

AB'nin inovasyon stratejisi piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelmeyi ve yenilikçi işletmelerin Avrupa genelinde genişleme ve gelişmelerine engel olan unsurları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu hedefe ulaşabilmek için AB, üye ülkeler ile ortaklıklar kurmak suretiyle, inovasyonun çerçeve şartlarını iyileştirmeye yönelik politika tedbirlerini benimsemektedir. EIP kapsamında finanse edilen inovasyon destek eylemleri ise; bilhassa tüketicilerin ve vatandaşların geniş katılımıyla ortaklık kurulması ve kamu ve özel sektördeki paydaşlar arasında işbirliğinin teşvik edilmesi yoluyla, AB'nin daha inovasyon dostu bir topluluk haline getirilmesiyle ilgili olarak "Bilgiyi uygulamaya geçirmek: AB için geniş tabanlı inovasyon stratejisi" başlığı altında ifade bulan Topluluk tavsiyelerini yansıtmaktadır.

Girişimci inovasyonun desteklenmesi kapsamında Komisyon tarafından inovasyon çalışmalarına verilen destek esas itibariyle, piyasa ihtiyaçlarına cevap verme (market replication), ticari inovasyon faaliyetleri (mali araçlarla desteklenen), doğrudan iş destek hizmetleri (Avrupa İşletmeler Ağı) ve potansiyel inovatörlerin ve inovasyona destek veren iş inkübatörleri, mali aracı kuruluşları, küme yöneticileri ve kalkınma ajansları gibi kesimlerin kapasite geliştirme çalışmalarının desteklenmesine yönelik olarak sağlanan finansal destekleri içermektedir. Bu alandaki önemli araçlardan birisi olan Europe INNOVA yenilikçi işletmelerin yenilikleri hızla ve daha iyi şekilde geliştirebilmelerini teminen, Avrupa genelinde yürütülen inovasyon faaliyetlerini destekler nitelikteki yeni araç ve enstrümanların geliştirildiği ve sınandığı bir laboratuar olmayı hedeflemektedir. Hem sektörel hem de yanal odaklı kamu ve özel sektör ortaklıklarından oluşan Avrupa İnovasyon Platformları ise, bu alandaki faaliyetlerle ilgili olarak seçilen mekanizmalardır. İnovasyon Platformları günümüze kadar yüksek önceliğe sahip şu üç alanda oluşturulmuştur: uluslararası küme işbirliği, eko inovasyon ve bilgi yoğun hizmetler.

Eko inovasyon:

Eko inovasyon, çevre üzerindeki etkilerimizi azaltan teknoloji, ürün ve hizmetleri geliştirmek suretiyle, tüketim ve üretim modellerinin değiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu kavram, değerli kaynakların daha iyi şekilde kullanılmasını sağlayan ve ekonominin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan, sürdürülebilir çözümler oluşturmak için iş ve yenilikçiliği birleştirmektedir. Daha çevreci teknoloji, ürün ve hizmetleri geliştirerek bunları pazara sunmak için yararlanılan bir inovasyon sürecidir.

Eko inovasyon, uygulamadaki örnekleri arasında, atık geri dönüşümü, gıda ambalajlama, geri dönüşüm malzemelerinden yapı materyallerinin üretimi, eko ürünler ve yeni yönetim metotları sayılabilir.

KOBİ'lere Yönelik Politika Tedbirleri ve Projeler

Komisyon, özellikle somut verilere dayalı politika oluşturma çalışmalarını kolaylaştırmaya yönelik analitik faaliyetler yürütmek, AB ve ulusal veya bölgesel inovasyon politika ve programları arasındaki sinerjileri pekiştirmek marifetiyle ve karşılıklı öğrenme ve iyi uygulamaların transferi yoluyla, ulusal ve bölgesel inovasyon politikalarının gelişimini ve bunların etkilerinin arttırılmasını desteklemektedir.

PRO INNO Europe ®:

Bu bakımdan anahtar nitelikteki araçlardan birisi de, en iyiden öğrenerek, Avrupa'da yeni ve daha iyi inovasyon politikalarına katkı yapmak suretiyle Avrupa'da inovasyon politika analizi, öğrenimi ve gelişimi bakımından odak noktasıolmayı amaçlayan PRO INNO Europe® inisiyatifidir. Esas amacı, Avrupalı işletmelere Avrupa genelinde daha iyi ve daha hızlı yenilik ve var olan çeşitli inovasyon destek tedbirleri arasında tamamlayıcı kaldıraç olmaktır. Bunu başarmak için, PRO INNO Europe ®, ulusal ve bölgesel yenilik politika ve yenilik destek aktörlerine önemli bir rol verir.

PRO INNO Europe ® yaklaşımı 5 yapı taşından oluşur**:**

- Yenilik Performansını Kıyaslama Benchmarking of Innovation Performance (INNO-Metrics): Avrupa İnovasyon Skorbordu (European Innovation Scoreboard- EIS) yıl bazında yayımlanır ve üye ülkeleri, inovasyon liderleri, inovasyonları takip edenler, ılımlı inovatörler ya da rakiplerine yetişmeye gayret gösteren ülkeler halinde performans düzeylerine göre gruplandırmak suretiyle, Avrupa'nın inovasyon performansı ve ilerleme düzeyi hakkında karşılaştırmalı bir değerlendirme sağlar. Innobarometer, AB genelinde faaliyet gösteren firmalar arasında rastgele yöntemle seçilen 3.500 şirket üzerinde yılda bir kez düzenlenen, inovasyon kavramını özel yönleriyle tetkik etmek suretiyle, kümelerin yenilikçi faaliyetlerin kolaylaştırılmasındaki rolü veya inovasyon transferi gibi konularda Avrupa İnovasyon Skorbordunu tamamlayan bir ankettir.
- Yenilik Eğilimleri Analizi: Analysing of major innovation trends (INNOPolicy Trendchart): Politika değerlendirme çalışmalarına katkıda bulunmak ve iyi uygulamaları tanımlamak ve böylelikle inovasyon

- politikası alanında karar verirken dayanak alınan esasları geliştirmek fikrinden hareketle, inovasyon alanında Avrupa genelinde ulusal ve bölgesel düzeydeki eğilimleri tarif ve tetkik eder. Bir politika izleme ağı, Avrupa, Akdeniz bölgesi, Kuzey Amerika ve Asya'daki 39 ülkede uygulanmakta olan inovasyon politika tedbirlerindeki gelişmeleri takip etmektedir. Toplanan bilgiler inovasyon politikaları bilgi birikimi ve politika tedbirlerine dair bir envanterin oluşturulması ve güncel tutulması için kullanılırken, ayrıca yıllık ülke raporlarında ve yıllık Avrupa Yenilikçilik İlerleme Raporu'nda da bu bilgilere yer verilmektedir.
- Pooling of world-wide knowledge and contacts with regard to innovation policy and business innovation and facilitating a dialogue between public authorities, industry and academia on innovation policy (INNO-GRIPS), inovasyon politikalarının oluşturulması, iş inovasyonu konularında dünya genelindeki mevcut çalışmaları ve akademik tartışmaları derler ve derinlemesine tetkik eder, kamu-sanayi-akademi arasında bir diyalog oluşturur.
- Stimulating of transnational innovation policy cooperation (INNO-Nets), yeni inovasyon politikaları geliştirmekte ve kümeler, eko inovasyon ve hizmetler de dâhil özel öncelik alanlarında bu kavramların verimliliğinin arttırılması ve Avrupa genelinde uygulanmasını hızlandırmaya yardımcı olarak, bunları sınamaktadır.
- Providing incentives for joint innovation actions (INNO-Actions), kamu sektöründeki inovasyon ajansları ile özel sektör kuruluşları arasında kurulan, inovasyon kavramını daha geniş bir bağlamda ele alan "ortak bir girişimdir."

Europa INNOVA:

Belirli sektörlerde inovasyonu destekleyen ve engel olan unsurların tanımlanması ve analizi konusunda çalışan sektör tabanlı girişimdir. Ayrıca, bu sektör tabanlı yaklaşım benzer veya farklı konularda faaliyet gösteren iş kümeleri arasında ağ oluşumları yolu ile Avrupa iş kümelerinin arasındaki işbirliğini de etkinleştirmektedir. Bu işbirlikleri yolu ile mevcut kümelerin tecrübelerin paylaşımı, bilgilendirme ve iyi uygulamalar aracılığı ile öğrenme platformları oluşturulmaktadır.

Ayrıca, Europe INNOVA inisiyatifi kapsamında yer alan Sektörel İnovasyon Gözlemcisi, Eko İnovasyon Gözlemcisi ve Avrupa Küme Gözlemci inisiyatifleri de inovasyon ve küme politikalarının oluşturulması konusunda analitik kanıtlar sağlamaktadır. Cluster Observatory tüm Dünyada politika yapıcıları, küme uygulayıcıları ve araştırmacılara Avrupa iş kümeleri ve kümelenme politikaları ile ilgili bilgilendirme sağlamayı amaçlamaktadır. Cluster Observatory küme kategorilerinin uzmanlaşması ile ilgili coğrafi modeller, ulusal ve bölgesel küme portföyleri, küme kuruluşları, ulusal ve bölgesel politikalar ve kümenin inovasyonu ile ilgili programlar konusunda zengin bir veri altyapısı sunmaktadır. Buna ek olarak kötü örnekleri ve kümelenme, rekabetçilik ve kümelenme politikaları hakkında çeşitli makalelerin yer aldığı bir küme kütüphanesini de sunmaktadır.

Ayrıca "daha iyi uygulamanın" önüne engel teşkil eden mevcut sorunları ortadan kaldırmanın ve Avrupa'daki yenilikçi KOBİ'lerin ihtiyaçlarının daha iyi karşılanabilmesi için inovasyon desteğinin daha özele ve isteğe göre uyarlanmış şekilde sağlanmasını mümkün kılacak mali ve bütçe kurallarını benimsemenin yollarını da araştırmaktadır.

Avrupa İnovasyon Haftaları etkinlikleri, Avrupa'nın farklı bölgelerinde paralel şekilde düzenlenmekte ve İnovasyon kavramını vatandaşlara tanıtmakta, bölgesel mükemmeliyetin örneklerini sergilemekte ve yerel şirketlerin İnovasyon potansiyellerine vurgu yapmaktadır. Bu etkinlikler, güçlü bir bölgesel inovasyon kimliğinin oluşmasına, farklı inovasyon aktörleri arasındaki diyalogun canlandırılmasına katkıda bulunmanın yanı sıra, katılımcı bölgelerin uluslar arası alanda görünürlüklerinin arttırılmasına da yardımcı olmaktadırlar. Küme Organizasyonlarının Mükemmeliyeti için Avrupa İnisiyatifi, küme organizasyonlarının işletmelere sundukları hizmetlerin kalitesini arttırmak ve küme organizasyonlarına sağlanan kamusal desteklerin verimli şekilde kullanılmasını sağlamak için, Avrupa'daki küme yönetimlerine profesyonellik kazandırılmasına yönelik çalışmaları desteklemektedir. Bu inisiyatif, Avrupa'daki küme yöneticilerini kapsayan bir grup oluşturmayı ve küme yönetiminin yeni bir meslek olarak tanınmasına destek vermeyi amaçlamaktadır.

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu-(ERDF)

2007-2013 dönemi, yeni "Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund-ERDF)" düzenlemeleri iş ağlarına, kamu özel sektör ortaklıklarına ve kümelere doğrudan verilen destekleri içermektedir. Lizbon Stratejisi ile aynı çizgideki "Uyum için Topluluk Strateji Rehberi'ndeyse (Community Strategic Guidelines on Cohesion)" küme ile ilgili eylemler için "Bilginin Geliştirilmesinin Önceliği ve Büyümek için Yenileşim" adı altında doğrudan bazı önerilerde bulunulmaktadır. Bu bağlamda uyum politikaları fonunun yaklaşık 86 milyar Avrosu AB27'lere yenileşim için ayrılmıştır. Söz konusu miktarla AB- 27'lerde, 2007-2013 döneminde küme girişimleri ve bunların altyapısı desteklenecektir. Avrupa Birliğinde bölgesel kalkınmanın finansmanı üye ülkelerde Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) aracılığıyla yapılmaktadır. Bu fon yapısal bir fondur. Ancak aday ülkeler bu fondan

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

yararlanamamaktadırlar. Onun yerine bölgesel kalkınma için aday ülkeler IPA (Katılım Öncesi Mali Yardımlar) kapsamındaki fonlardan yararlanabilmektedirler. Amacı, Avrupa Birliği içinde sosyal ve ekonomik uyumu destekleyerek bölgenin gelişmişlik farklılıklarını azaltmaktır. ERDF, KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmak amacıyla geniş bir alanda eş finansman sağlamaktadır ve bölgesel politikanın 3 hedefine müdahale edebilmektedir:

Yakınlaştırma (Convergence) Hedefi: ERDF fonundan kaynak aktarılan bu yöntemde; az gelişmiş bölgelere ekonomik canlılık kazandırmak için idari etkinliği geliştirme, çevrenin korunması, ekonomik ve sosyal değişime uyumu artırma, Ar-Ge faaliyetlerini artırma, bilgi toplumunun oluşturulması ve geliştirilmesi, insan kaynakları ve fiziki sermayeye yatırım yaparak büyüme ve işgücü şartlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Bölgesel Rekabet ve İşgücü (Regional Competitiveness and Employment) Hedefi:
Bu hedef kapsamında, bilgi toplumunun oluşturulması, girişimciliğin artırılması, KOBİ'lerde yenilikçi teknolojiler ve yönetim sistemleri oluşturulması çevrenin korunması ve risk önlenmesi yoluyla bölgesel rekabet ve canlılığı güçlendirilmesini hedefler.

Avrupa Bölgesel İşbirliği (European Territorial Cooperation) Hedefi:
Bu hedefle, ortak programlarla sınır ötesi işbirliğini geliştirmek, uluslararası bölgeler arasında işbirliğini geliştirmek, birlikte deneyimlerin paylaşılması için işbirliği ağlarını ve kümeleri geliştirmek gibi şeyler amaçlanmıştır.

Uluslararası Kuruluşlar Tarafından Kümelenme Faaliyetlerine Verilen Destekler-UNIDO-Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı:

Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı farklı bir çok program kapsamında kümelenme projelerine destekler sağlamaktadır. Küme geliştirme çalışmalarını tüm dünyada yaygın bir şekilde uygulayan çok fazla kuruluş yoktur. Genellikle bölgesel kuruluşlar benzer bilgi ve deneyimleri ve yaklaşımları paylaşarak bölgesel olarak çalışırlar. Bir Birleşmiş Milletler örgütü olan UNIDO ise tüm dünyada 1990'lı yıllardan bugüne küme geliştirme çalışmaları yapan bir kuruluştur ve küme geliştirme yaklaşımını üç ana varsayım üzerine kurmaktadır;

- Firmalar arasında kümelenme ve ağ geliştirme çalışmaları firmaların rekabetçi güçlerini arttırmaktadır.
- Kamu politikaları, kümelenme ve ağ geliştirme çalışmalarında kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.
- Tek tek firmalara yönelik destek programlarındansa, firma kümelerine yönelik geliştirme programları hem daha az maliyetli hem daha verimli olmaktadır.
- Bu yaklaşım gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkeler için de doğrudur ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi ve KOBİ gelişimi açısından önemli bir stratejik yaklaşımdır. UNIDO Yoksulluğun Azaltılması faaliyeti kapsamında kümelenme üzerine çalışmalara destek vermektedir.
- Örnek: UNIDO-Avusturya Hükümeti; Senegal Küçük Ölçekli Firmalara Destek Çalışması:
- 2001 yılında başlatılan bu çalışmada Senegal Sanayi Bakanlığı ile birlikte Senegal'de iş ağları kurulması, profesyonel derneklerde kapasite geliştirilmesi ve yeni politikalar geliştirilmesi yoluyla KOBİ'lerin yarar sağlaması hedeflenmiştir. Metal, mekanik, tarım, araç ürünleri, deri ürünler ve tekstil giyim sektörlerinde yer alan küçük firmalara odaklanılmıştır. Proje; firmalar ve paydaşlar arası işbirliklerinin kuvvetlendirilmesini ve sosyal sermayenin oluşmasını amaçlayan üç katmandan oluşmuştur. Bu katmanlarda yapılan çalışmalar sonucunda;
- Mikro ekonomik seviye: 120 firmayı içeren 20 yeni iş ağı kurulmuş, 25 den fazla ortak faaliyetin hayata geçirilmesi sağlanmış ve uzman ağ yöneticilerinin yetişmesi ve modeli hayata geçirmelerine ortam sağlanmıştır.
- Orta ekonomik seviye: İş geliştirme hizmetlerinin ortaya çıkarılması, 8 profesyonel derneğin kurulması amaçlanmıştır.
- Politika seviyesi: Firmaların özel ihtiyaçlarının belirlenmesi ve konferans, seminer, çalıştaylar organize edilmesi amaçlanmıştır.

Birleşmiş Milletler, UNIDO ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve İTKİB ile birlikte, Türkiye'deki tekstil ve hazır giyim sektörünün gelişimi ve bu sektörde faaliyet gösteren KOBİ'lerin küresel rekabet güçlerinin arttırılması, ulusal ve uluslararası pazarlardaki çalışmalarının desteklenmesi amacıyla bir program yürütmektedir. Türkiye'de Tekstil Sektöründe KOBİ'ler İçin Sürdürülebilir Bağlantılar BM Ortak Programı adında 2010 yılında başlayan ve 2012 sonunda bitecek olan programın odaklandığı çalışma alanları şunlardır:

- Proje illerinde tekstil kümelerinin, iş ağlarının geliştirilmesi ve güçbirliği kabiliyetinin arttırılması, Tekstil ve hazır giyim sektöründeki KOBİ'ler için proje illerinde danışmanlık hizmeti vermek üzere Sürdürülebilir Rekabetçilik Merkezi kurulması ve etkin hale getirilmesi,
- Kümelenme çalışmaları ile bağlantılı olarak belirlenecek ilkeler çerçevesinde; gelecek vaat eden ve/veya

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

halihazırda Kurumsal Sosyal Sorumluluk alanında başarılı çalışmalar yürüten firmaların destek programı kapsamında teşvik edilmesi,

- "Sürdürülebilir Kalkınma ve Bin Yıl Kalkınma" hedefleri doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliğine, çalışma standartlarına ve çevreye duyarlı uygulamalar gerçekleştirerek Türk tekstil ve hazır giyim sektöründeki KOBİ'lerde farkındalık yaratılmasının sağlanması, tüm bu çalışmaların bir değerlendirme raporu halinde hazırlanarak Sanayi Ticaret Bakanlığı, diğer ilgili kuruluşlar ve KOBİ'lere sunulması,
- Tekstil değer zincirindeki tüm firmaların erişebileceği; verimlilik arttırma ve teknolojinin yaygınlaştırılmasını hedefleyen Değer Zinciri Yönetim Platformu'nun hazırlanarak kullanıma açılması,
- Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Uluslararası Çalışma Standartları, Çevreye Duyarlı Üretim Faaliyetleri konusunda eğitim programlarının gerçekleştirilmesi,
- KOBİ'lerin ihracata hazırlanması amacı ile Kurumsal Sosyal Sorumluluk odaklı danışmanlık hizmetlerinin pilot firmalarda gerçekleştirilmesi,
- Tekstil ve hazır giyim sektörünün çevreye etkisi konusunda toplumsal bir bilinç oluşmasına katkı sağlanması.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kümelenme kavramının çok büyük bir geçmişe sahip olmaması, bununla ilgili oturmuş çok fazla politikanın da olmadığını göstermektedir. Avrupa'da birçok ülkede bile deneme yanılma yöntemine göre daha uygun bir politika belirlemeye yönelik çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Ülkemizde AB ve diğer kurumların desteği ve çalışmaları doğrultusunda bazı kümelenme çalışmaları yapılmıştır, ancak Devlet politikası olarak kümelenme politikası adında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Kümelenmelerin gelişimi ve ilerlemesi için, içsel ve dışsal bağlantılar kombinasyonu gereklidir. Burada içsel ve dışsal, bölge içi-bölge dışı hatta yurtiçi yurtdışı olarak da düşünülmelidir. Bu nedenle, kümelenmeleri, politika hedefleri olarak, bölgesel ya da ulusal idari sınırlar içine hapsetmek için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri genelinde uygulanmakta olan kümelenme politikalarının analizi, bu politikaların sınır ötesi ve hatta Avrupa boyutunun henüz emekleme döneminde olduğunu göstermektedir. Ülkemizde tam bir kümelenme politikası bulunmamakla birlikte kümelerin herhangi bir hukuki statüsü de bulunmamaktadır. Çoğu küme faaliyetlerini dernek, vakıf, platform gibi yapılar aracılığıyla yürütmektedirler. Kümelerin daha rahat ve daha sürdürülebilir olması için yasal altyapılarının hazırlanarak hukuki bir statü kazanması gerekmektedir. Kümelerin yaşam döngüsünü, kümelenme politikalarının yaşam döngüsü ile uyumlu hale getirmek gerekmektedir. Kısa vadeli kümelenme politikaları kümelerin ömründen daha kısa süreli olursa politikanın bir etkisi kalmamaktadır. Politikaların ve politika önlemlerinin sürdürülebilirliği sanayinin kümelenme politikalarına sağlam bir bağlılık sağlanması bazı çerçeve koşullarının belirli bir süre için korumasını gerektirir. Kümelenme destekleme programı tek bir faaliyet içermemeli, çeşitli faaliyetlerden oluşmalı ve izlenmesi de çok iyi bir şekilde yapılmalıdır. Kümelerin yaşam döngülerine göre politika öncelikleri belirlenmelidir, Başlangıç aşaması, gelişen kümeler ve olgun kümeler olmak üzere kümeler sınıflandırılmalıdır. Her dönem için farklı politikalar belirlenerek, yeni başlayan kümeye farklı, gelişen ve altyapısı oluşmuş kümeye farklı, olgun uluslararasılaştırılma ihtiyacı olan kümeye farklı olmak üzere her evredeki kümeye farklı destekleme modelleri belirlenmelidir. Kümelenme doğası gereği bölgesel bir yapılanmadır. Bu nedenle merkezi kümelenme politikalarının gerçek ihtiyaçlara tam olarak cevap veremeyeceği aşikârdır. Yapılması gereken bölgelerin rekabetçilik düzeylerinin tespit edilmesi ve kümelenme potansiyellerinin ve/veya var olan kümelenmelerin analizine dayalı bölgesel kümelenme politikalarının geliştirilmesidir. Bu kapsamda Bölge Kalkınma Ajanslarının faaliyetleri arasında yer alan kümelenmeye verilen desteklerin aktif bir şekilde kullandırılması gerekmektedir.

Kırsal kalkınma için de önemli bir araç olan kümelenme IPARD kapsamında TKDK tarafından desteklenmeli başta kırsal sanayi ve kırsal turizm ayaklarında destekleme politikaları kümelenme ile ilişkilendirilmelidir. Özellikle Avrupa'da örnekleri yaygın olan çalışmanın içerisinde örnek olarak da verilen kırsal sanayi ve kırsal turizm kümeleri uygulamaları araştırılmalı ve iyi örnekler ülkemiz için de uygulanmalıdır. Kırsal alanlarda kümelenme faaliyetlerinin uygulanabilir olduğu Avrupa'da kanıtlanmış olsa da ülkemizde pek fazla örneği olmadığından hala çaba istemektedir. Ancak İzmir ve Mersin gibi kümeler içerisinde resmen olmasa da kırsal üreticiler dolaylı olarak yer almaktadır. Kırsal alanlarda kırsal sanayi altında kırsal üretici kümeleri kurulmalıdır. Kırsal üretici kümelerinde, faaliyetlerin birlikler altında yapılması ve nihai müşteriye kadar çok fazla aracı bulunmaması, ürün kalitelerinin belirli bir standartta olması, gerektiğinde daha fazla katma değer sağlamak açısından ortak işleme tesislerinin olması gerekliliktir. Kırsal kalkınma açısından uygulanabilir diğer başlık kırsal turizm kümelenmeleridir. Çalışmada bahsedilen Polonya örneğinde olduğu gibi ve "armut ağacının altında tatil" sloganı ile yürütülen kümelenme faaliyeti benzer şekilde uygun alanlarda (köy, yayla, jeotermal vb.) yapılabilir. Küme içerisine spor aktiviteleri, konaklama, yiyecek-içecek sunumları, ulaşım ve gezi alternatifleri, hediyelik eşya, yöresel ürünler gibi mümkün olduğunca fazla oyuncu dâhil edilerek uygulanmalıdır. Kaliforniya şarap kümesinde olduğu gibi, bazen kırsal sanayi kümeleri ardından kırsal turizm kümelerini oluşturabiliyorlar, şarap imalathaneleri gezi düzenlenen turistik alanlara dönüştürülebiliyor. Bu nedenle yenilikçi farklı fikirler küme içerisinde yer almalıdır. Kümelenme çalışmalarını teşvik edici AB'de yapılan örnekler gibi yarışmalar veya ihaleler şeklinde uzun vadeli destekleme politikaları hazırlanmalıdır. AB'de işbirliği kültürü tüm

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

politikalar ve özellikle rekabetçilik ve inovasyona dayalı stratejiler içerisinde büyük önem taşımaktadır. İşbirliği prensibi, fonların dağıtımında ve daha önemlisi finansman kaynaklarının oluşturulması aşamasında sistemin en temel dayanağı olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de tüm kamu ve özel sektör kurum ve işletmeleri arasında, destekleyen kurumlar, yerel yönetimler, üniversiteler, araştırma merkezleri ve sivil toplum bağlamında işbirliği ve bilgi akışının geliştirilmesi, sürdürülebilir ve küresel rekabet gücüne sahip kümelenmelerin oluşturulmasında büyük fayda sağlayacaktır. Bir kümelenme politikası, kümelerin ihtiyaç duyacağı değişik şekilde, duruma özel uyarlanmış desteği sağlayabilmek için çok çeşitli kurumsal aktörü de kapsamalıdır. Gerektiğinde birçok kurum kümeye destek sağlayabilmelidir. DPT tarafından hazırlanan Kalkınma Planlarında kümelenme politikaları yer almalı ve kümelenme konusunda kurumların görevleri iyi bir şekilde tanımlanmalıdır. Kümelenmelerin uzun vadede ayakta kalmalarını sağlayacak stratejik destekleme politikalarından vazgeçilmeksizin, kümelerin kendi kendilerini finanse edecek düzeyde finansmana sahip olmalarına olanak sağlayacak modeller ortaya konulmalı ve bunlar profesyonel anlamda izlenmelidir. Elbette AB aday üyelik sürecinin belki de en cazip yanı sağladığı mali yardım paketleri ve fon olanaklarıdır. Ancak unutulmaması gereken husus, kümelenmelerin ulusal fon kaynaklarına ve özellikle kırsal/bölgesel kalkınma stratejileri kapsamında hayata geçirilecek olan bölgesel rekabetçilik analizlerine dayalı finansman paketlerine duyulan ihtiyacın AB fonları ile karşılanmasının mümkün olamayacağıdır. AB'nin bütçe kavramlarından biri olan ulusal katkılı finansman olanakları, Türkiye'de IPA olarak ifade edilen tam üyelik öncesi yardım enstrümanlarında kullanılmaktadır. Hedeflenen her bölge ve kümelenme ihtiyacına yönelik özel fon paketlerinin oluşturulması ve bu fonların eşitlikçi, adil ve şeffaf bir şekilde bölgeye dağıtılarak, AB üye ülkelerinin uyguladığı kümelenme stratejilerine benzer bir şekilde uyarlanmasıdır. Bu noktada AB'nin en iyi deneyimler ve başarı hikâyeleri sağlam bir başlangıç noktası sunacaktır.

Bir kümelenme politikasının başarılı bir şekilde uygulanması, karar vericilerin ve paydaşların kümelenme ve yenilik süreçlerini çok iyi bir biçimde anlamalarına bağlıdır. Bu nedenle karar vericilerin kümelenme konusunda yeterince bilinçli olması, kümelerin sağlayacağı faydaların getirileri hakkında dolu olması gerekir. Karar vericiler, Türkiye'de ve Dünya'da yer alan kümelenme modelleri, desteklenme süreçleri, kümelerin göstergeleri hakkında yeterince bilgiye sahip olmalılar.

Porter'ın geliştirdiği Elmas Modelinde yer alan rekabet gücünün unsurları incelendiğinde, bölgesel rekabet gücünün artırılması için kamu desteğinin önemi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Devletin sağladığı hizmetler ve yaptığı mevzuat düzenlemeleri genel iş ortamını şekillendirmektedir. Genel iş ortamındaki değişiklikler ise Elmas Modelinde yer alan rekabet gücünün temel unsurlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Kümelerin gelişmesi ve rekabet gücünün artırılması için devletin uyguladığı farklı politikalar arasında uyum sağlanmalıdır.

Kümelenme yaklaşımı bölgesel ve kırsal kalkınma, tarım, sanayi, bilim ve teknoloji politikalarının kesişim kümesinde bulunmaktadır. Ancak bu politikaların sınırları net değildir. Bu yüzden, politikalar arası uyumu sağlamak için farklı kurumlar tarafından sağlanan desteklerin küme oluşumları etrafında birbirini tamamlaması gereklidir. Bu durumda kümelenme, yeni bir politika olarak değil mevcut ekonomik gelişme politikalarının bir tamamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada yer alan ülke örneklerinde politikalar arası uyumun sağlanması için farklı kurumlar kümelenme programlarının uygulama sürecine dâhil edilmiştir. Programların yönetimine bakıldığında ise, merkezi kamu kurumları; uygulanan programların sahibi, bütçenin sahibi ve proje seçimini yapan birim olmuşlardır. Merkezden yürütülen bu uygulamalarda, yerel birimlerin rolü, kümeleri yerinde desteklemek ve uzun vadede sürdürülebilirliklerini sağlamak olmuştur. Bu durumda, ülke örneklerinde uygulandığı gibi küme programlarının merkezi kurumlarla bölgesel kurumları buluşturan bir nitelik taşıması gerekmektedir. Politika oluşturulacak programlar sayesinde ve politika çerçevesinin temelinde, içeriğine ilişkin bilgiler verilerek ulusal ve bölgesel bazda yayımı yapılmalı, küme işletmeleri ve ilgili kurumlar arasındaki işbirliği ve ağ oluşturma teşvik edilmeli, kümelerin yenilikçilik faaliyetleri ayrıca desteklenmeli, kümelerin uluslararası performansını geliştirilerek, küresel rekabet düzeyi artırılmalıdır. Sonuç olarak bu politikaların başarısı için tek bir reçete bulunmamaktadır. Nasıl ki kümelenme işletmeler için yeni bir öğrenme süreci ise politika yapıcıları için de yeni bir öğrenme ve gelişim sürecidir. Kümelerin yaşam döngüsüne göre desteklenmesi politika yapıcıların işbirliği içinde çalışmasını gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan politika tasarlama sürecinde kümede oluşan sistemik kusurların bertaraf edilebilmesi için kamunun eşgüdüm halinde stratejik bilgiye ulaşması gerekmektedir. Bunun için kümelenme politikasını şekillendirecek ve her bir kümenin farklı bir ihtiyacına cevap verebilecek bir modelin tasarımı gereklidir. Kümelerin farklı ihtiyaçlarına odaklanmak kaynak tahsisinde kamunun etkinliğini artırmaktadır. Küme ve kümelenme politikalarının yararlarına ilişkin güçlü bir bilinç oluşmalıdır. Bir kümelenme politikasının başarılı bir şekilde uygulanması, karar vericilerin ve paydaşların kümelenme ve yenilik süreçlerini çok iyi bir biçimde anlamalarına bağlıdır.

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

KAYNAKÇA

AKALIN, Mehmet (2008), Moda ve Tekstil İş Kümesi, http://www.clusteringconference.com/html/TR/sunumlar/SessionIII/P1-MehmetAkalın.pdf, (E.T: 22.03.2009). ALP, Salih (2009), "Küme Ekonomilerine Bir Bakış ve Spesifik Bir Örnek Olarak Bursa PVC Makine Endüstri Kümesi", ZKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, ss.187-202. ALSAÇ, Filiz (2010), "Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi", Uzmanlık Tezi, DPT, Ankara. AZİZ, Kamarulzaman Ab. and Mariati NORHASHIM (2008), "Cluster-Based Policy Making: Assessing Performance and Sustaining Competitiveness", Review of Policy Research, Vol. 25, No. 4, pp. 349-375. BARKLEY, L. David and Mark S. HENRY (1997), "Rural Industrial Development: To Cluster or Not to Cluster?", Review of Agricultural Economics, Vol. 19, No. 2, Autumn-Winter, pp. 308-325. BİLİR, Burcu (2010), "İnovasyon İçin Etkili Bir Yol: Kümelenme", Ar-ge Bülten-Haziran-Sektörel, ss.20-25. BOLAT, Ömer (2007), KOBİ'ler İçin Kalkınma Stratejileri, http://www.ekoayrinti.com/news_detail.php?id=85, (E.T: 09.03.2009).BULU, Melih (2005), "Sektöre Rekabet Reçetesi Yazılıyor", http://www.urak.org/haberler/ itkibğbuluğrekabettekumelelenme.htm, (E.T: 09.03.2009). CARPI Küme Profili,
http://www.clusterturkey.com/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF780C3D9D1D2CA1F8, (E.T: 17.03.2009). CEGLIE, Giovanna (2008), "Clusters and Business Linkages Programme", UNIDO, p.2,
http://www.clusteringconference.com/html/TR/sunumlar/ SessionIII/P2-Giovanna Ceglie.pdf, (E.T: 24.03.2009).CITER,
http://www.clusterturkey.com/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F889 2433CFFAA F6AA8498 16B2EF611FCE38FE57A3E2, (E.T: 24.03.2009). CORTRIGHT, Joseph (2006), "Making Sense of Clusters: Regional Competitiveness and Economic Development", A Discussion Paper Prepared for the The Brookings Institution Metropolitan Policy Program, March. ÇAĞLAR, Esen (2006), "Türkiye'de Yerelleşme Ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar Ve Organize Sanayi Bölgeleri", Tepav. ÇİL, Bülent (2008), "İşbirliği, Güçbirliği ve Kümelenme", s.1, (E.T: 19.03.2009). ERASLAN, İ. Hakkı, "Kümelenme Temelli Ekonomik Planlama ve Sektörel ve Bölgesel Kalkınma Stratejileri: Küreselleşme Süreci ile Gelen Paradigma Değişimi", (E.T: 31.08.2010). Europen Commission (2002), Regional Clusters in Europe, Enterprise Publication. GOTTLIEB, Paul D. (2001), "Older Central Countries İn The New Economy",
http://www.eda.gov/PDF/1G3ğ18ğcentralcounties.pdf, (E.T: 21.03.2009). GRANT, Robert M. (1991), "Porter's 'Competitive Advantage of Nations': An Assessment", Strategic Management Journal, Vol. 12, No. 7, October, pp. 535-548. KARAKAYA, Çetin ve Elif SARIOĞLU (2010), "Ortak İş Yapma Kültürünün Getirdikleri", Sakarya Ekonomi Dergisi, Yıl:12, Sayı:66, Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Sakarya. KETELS, Christian H. M. and Olga MEMEDOVIC (2008), "From Clusters to Cluster-Based Economic Development", Int. J. Technological Learning, Innovation and Development, Vol. 1, No. 3, 2008, s. 375-392. KUAH, Adrian T. H. (2002), "Cluster Theory and Practice: Advantages for the Small Business Locating in Vibrant Cluster", Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship, Vol. 4, Issue. 3, pp.206-228.
Kümelenme Güncel (2009),
http://www.clusterturkey.com/TR/Genel/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=251&DOSYAISIM=dcp_newsletter_feb09TR.pdf,
(E.T: 13.03.2009). Kümelenme Türkiye İçin Sanayileşme Modeli Olabilir mi? (E.T: 24.03.2009). Letno Paracılo Annual Report, ACS,
http://www.acs-giz.si/pic/pdf/Letno-porocilo-(Annual-report)-2002.pdf,
(E.T: 22.03.2009).Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması,., (E.T: 30.03.2009) OECD (2007a), "İşletme Kümelenmeleri: Orta ve Doğu Avrupa'daki İşletmelerin Desteklenmesi", Kosgeb. OECD (2007b), Competitive Regional Clusters. ORAN, Umut (2008), Rekabet İçin Kümelenme Modeli,
http://www.clusteringconference.com/html/TR/sunumlar/Session IV/P3-Umut Oran.pdf,
(E.T: 18.03.2009). PORTER, Michael E. (1990), The Competitive Advantages of Nations, New York: The Free. PORTER, Michael E. (1998), "Clusters and The New Economics of Competition, Harvard Business Review 76(6):77-90. SAINSBURY, Lord, "A Practical Guide to Cluster Development", A Report to the Department of Trade and Industry and the English RDAs by Ecotec Research & Consulting, pp.1-78. SAYIN, Meral (2008), "Yerel Ekonomik Kalkınma ve Kümelenme Yaklaşımı",
http://ref.advancity.net/newsletters/2008/06/1.html,
(E.T: 27.03.2009). SIGI, Viktor and Heinz FENRICH (2006), "Cluster Management Guide-Guidelines For The Development and Management of Cluster Initiatives" Clusters Linked Over Europe, pp.1-69. SÖNMEZ, Tarık (2008), Uluslar arası Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Politikası, Proje Koordinasyon Birimi Yöneticisi, (E.T: 21.03.2009). STEINLE, Claus and Holger SCHIELE (2002), "When do Industries Cluster? A Proposl on How to Assess an Industry's Propensity to Concentrate at a Single Region or Nation", Research Policy, 31, 2002, s.849-858. Türkiye Kümelenme Ülkesi Oluyor, http://www.serfed.com/ contentfiles/dergi/28/70-75_kumelenme.pdf, (E.T: 02.04.2009). YILMAZ, Arife, "Rekabet Yolculuğunda Yeni Pusulamız: Kümelenme", ttp://www.ostimkumelenme.org/index.php?option=comğcontent&view=article&id=20:rekabet-olculugunda-yeni-pusulamiz-kumelenme, (E.T: 27.03.2009).

"Çukurova Kalkınma Ajansı 2014 yılı Üretim ve Çevre Altyapısının İyileştirilmesi M. D.P. kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği Çukurova Kalkınma Ajansı ve Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Ceyhan Ticaret Odası' na aittir

CEYHAN TİCARET ODASI

CEYGEM
CEYHAN İŞ GELİŞTİRME MERKEZİ

Tel: +90 322-613 10 73 - 611 45 46 Faks: +90 322 613 20 44
Hükümet Caddesi No:77 Ceyhan / Adana / Türkiye